

Ömer DİNÇER

*Dicle Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi
Diyarbakır/TÜRKİYE
omerdincer.2001@hotmail.com
ORCID *

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: *El-Hâcc İbrâhîm Şerh-i Belâgat*, İstanbul
2019.

Book: *Al-Hâcc İbrâhîm Şerh-i Belâgat*, İstanbul
2019.

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme	Article Information: Book Review
Yükleme Tarihi: 12.10.2020	Received Date: 12.10.2020
Kabul Tarihi: 13.10.2020	Accepted Date: 13.10.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2020	Date Published: 31.10.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Dinçer, Ömer, “El-Hâcc İbrâhîm Şerh-i Belâgat”, (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme) *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 432-438.

Dinçer, Ömer, “Al-Hâcc İbrâhîm Şerh-i Belâgat”, (Book Review) *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 13, Fall 2020, p. 432-438.

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
YIL 6, SAYI 13, GÜZ 2020

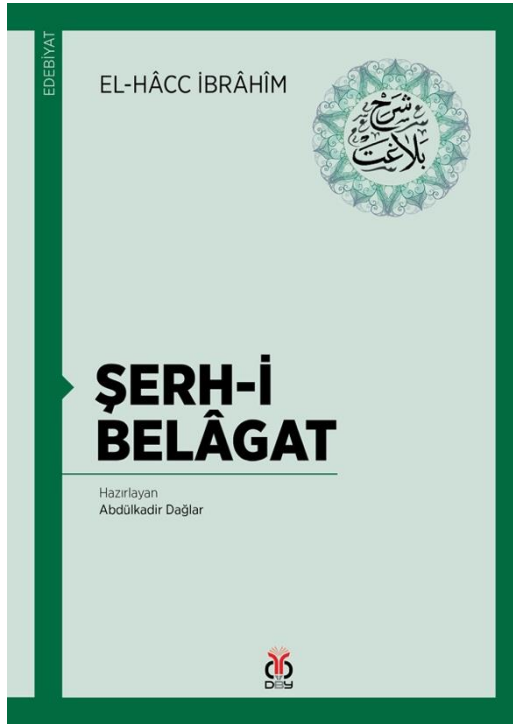
Ömer DİNÇER

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

EL-HÂCC İBRÂHİM ŞERH-İ BELÂGAT

Hazırlayan: Dr. Abdülkadir DAĞLAR

DBY Yayınları, İstanbul, 2019, Edebiyat 23, 146 s., ISBN: 978-605-4635-63-4

El-Hâcc İbrâhîm (Hacı İbrahim Efendi)'in neşrettiği *Şerh-i Belâgat* adlı eser, yazıldığı dönemde bir Türkçe belâgat kitabına yapılmış, muhtemelen ilk ve tek şerh ürünüdür. Ahmed Cevdet Paşa'nın ardından Mekteb-i Hukûk'ta edebiyat ve belâgat muallimi sıfatıyla görevlendirilen El-Hâcc İbrâhîm, Paşa'nın "*Belâgat-ı Osmâniyye*"sini ders kitabı olarak okutmuş, ders notlarını da 1883'te Vakıf gazetesinde "*Şerh-i Belâgat-ı Osmâniyye*" başlıklı 13 yazı hâlinde tefrika etmiştir. Bu yazılar 1301/1884'te "*Şerh-i Belâgat*" adıyla iki cüzlük bir kitap hâlinde neşredilmiştir. El-Hâcc İbrâhîm'in, iki cüzü neşredilebilen "*Şerh-i Belâgat*", aslında sâdece *Belâgat-ı Osmâniyye*'nin mukaddime bölümünün şerhi mahiyetindedir.

Eserin yazarı olan el-Hâcc İbrâhîm, İstanbul Tophane'de doğmuştur. Hicaz Valisi Şerif Paşa'nın kâhyası İsmâil Efendi'nin oğludur. Şerif Paşa'nın Hicaz valiliğine tayin edilmesi üzerine babası ile birlikte Mekke'ye gitmiş, orada zamanın meşhur âlimlerinden Muhammed Mahmûd eş-Şinkî'ten Arap grameri, Arap edebiyatı ve belâgat tahsil etmiştir. İstanbul'a dönünce Mektûbî-i Sadâret-i Âlî Kalemî'nde memuriyete başlamış daha sonra sırasıyla Erzurum'da divan kâtipliğiyle Cem'iyet-i Rûsûmiyye mümeyyizliği, Evkaf

Nezâreti vâridât mümeyyizliği, Evkaf Meclisi İdare âzalığı ve son olarak da Evkâf-ı Hümâyün vâridât müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Gözlerinden rahatsız olduğu için 1882'de kendi isteğiyle emekliye ayrılmış ve aynı yıl Horhor'da, Arapça'yı Türkçe yazılan gramer kitaplarıyla kısa sürede öğretmek üzere Dârü'tta'lim adıyla rüşdiye seviyesinde iki yıllık özel bir okul açmıştır. Dârüşşafaka'da kitâbet ve belâgat, Mekteb-i Hukuk'ta belâgat-ı Osmâniyye, ta'lim-i hitâbet dersleri okutmuş, ardından II. Abdülhamid'in iradesiyle 1887'de Mekteb-i Mülkiyye'ye edebiyât-ı osmâniyye hocası olarak tayin edilmiştir. Bu görevde iken vefat ederek Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilen şarih, "Gitti İbrâhîm Efendi Cennet'e" (1306/1888) mısraı ile ölümüne tarih düşürülmüştür.

Asırlar boyunca medreselerde az sayıda Arapça belâgat kitabı, birkaç kişi tarafından Türkçe şerh edilmiş olsa da, Arapça asıllarından okutulmuştur. Klasik ve modern tarzda Türkçe belâgat eserlerinin telifine ise ilk kez Tanzimat döneminde rastlanmaktadır. Klâsik belâgat çerçevesinde Türkçe kaleme alınmış ilk eserlerden biri olan Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyyesi* ile Recâizâde'nin batı retoriki etkisinde kaleme aldığı *Ta'lim-i Edebiyyât* etrafında klâsik-modern belâgat tartışmaları cereyan etmiştir. Klâsik belâgat tarafının sözcüsü Hacı İbrâhîm Efendi batılı usulde eğitim yapan Mekteb-i Hukûk'ta *Belâgat-ı Osmâniyye'yi* şerh ederek okutmuş, içinde yenicilere yönelik eleştirileri de ihtivâ eden ders notlarını *Şerh-i Belâgat* adıyla yayınlamıştır.

El- Hâcc İbrâhîm, orijinal metnin sebep-i telif kısmında, Mekteb-i Hukûk'ta Ahmed Cevdet Paşa'nın *Belâgat-ı Osmâniyye* kitabını okutma ve şerh etme nedeni olarak kitabın güvenilir ama çok özet oluşunu gösterir.

Tanıtmaya çalıştığımız eser, Dr. Abdülkadir Dağlar'ın hazırladığı el- Hâcc İbrâhîm (Hacı İbrahim Efendi) 'in neşrettiği *Şerh-i Belâgat* adlı eseri farklı zamanlarda yayınlanan tanıtıcı mahiyetteki makaleleri ve eserin günümüz harfleriyle yeniden neşrini kapsamaktadır.

*Şerh-i Belâgat'*i tanıtıcı inceleme kısmı ve çevriyazılı metinle edebiyat dünyasına kazandıran Dr. Abdülkadir Dağlar, bu çalışmanın birbirini tamamlayan iki makalenin bir kitap halinde yeniden neşri çalışması olduğunu belirtmiştir. Aşağıda detayları verileceği üzere eser; "Takdim, Teşekkür, Giriş ve *Şerh-i Belâgat (Metin)*" olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. "Metin" bölümünden sonra eseri oluşturan makalelerin kaynakçalarının birleştirildiği "Kaynakça" bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümün ardından çevriyazılı metinde bulunan şahıs ve eser isimleriyle belâgat terimlerinin yer aldığı "Dizin" bölümü esere dâhil edilerek eser sonlandırılmıştır.

Eserin birinci bölümü olarak zikrettiğimiz "Takdim"i (s. 9-14) üç bâbta incelemenin daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Birinci bâbta şerh ve belâgatın İslam ilim ve edebiyat geleneğini aktaran iki önemli usul dairesi olarak görüldüğü, bu iki ilimlerin de anlama ve anlatma gayretlerinin ortak ürünleri olarak birbirlerini besledikleri ve eş zamanlı olarak ortaya çıktıkları hazırlayıcı tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca şerh eserlerinde, ancak belâgat terimlerinin

ve bahislerinin ışığında ilerlenebileceğinin önemini vurgulamıştır. Osmanlı şerh geleneğinin öncü isimlerinden biri olarak kabul edilen ve bununla birlikte “*Miftâhu’l-Belâga ve Misbâhu’l-Fesâha*” adlı belâgat kitabının – ki bu kitap Anadolu Osmanlı sahasında yazılan ilk belâgat kitabı olarak kabul edilir – yazarı Hazreti Şârih nâmıyla meşhûr İsmâil-i Ankaravî’den yola çıkarak iyi bir şarihin aynı zamanda iyi bir belâgatçı sayılabileceği sonucuna varılmıştır. Bölümün ikinci bâbı olarak kabul edebileceğimiz kısımda yazarın *Şerh-i Belâgat* üzerine yaptığı çalışmalar aktarılmıştır. Bu eserin oluşum sürecinin 2006 yılında Kayseri’de yapılan bir sempozyumda sunulan bir tebliğle başladığı bu tebliğin geliştirilerek 2007 yılında farklı bir isimle makaleleştirildiği ve bu makaleden sonra aynı yıl içerisinde eserin çevriyazılı metninin makaleleştirilerek yayımlandığını belirtmiştir. Özetle, mezkûr eser *Şerh-i Belâgat* ’ın 2006 ve 2007 yıllarında sunulan bir tebliğ ile yayımlanan iki makalenin birleştirilerek yeniden neşrinin ürünü olduğu vurgulanmıştır. “Takdim” bölümünün üçüncü bâbı olarak ele alacağımız kısımda ise eserin 2007 yılındaki çevriyazılı neşrine bağlı kalındığı, akademik bilgi ve yorum düzeyini değiştirecek herhangi bir düzeltmenin yapılmadığı belirtilmiştir. Eserin 128. (son) sayfasında bulunan “Tashihat” kısmındaki düzeltmelerin metne uygulandığı bilgisi verilerek bölüm sonlandırılmıştır.

Hamdele ve salvele ile başlayan “Teşekkür” bölümünde (s. 15-16) *Şerh-i Belâgat* kitabının müellifi el- Hâcc İbrâhîm’i rahmetle yâd eden Dr. Abdülkadir Dağlar, kitabın matbu ‘Arabi harfli nüshasını ve eseri neşretme fikrini büyükbabası Ahmet Dağlar’ın verdiğini aktarmış; tebliğ, makale ve kitap yazma süreçlerinde destekleri, teşvikleri ve dualarıyla yanında bulunan dostlarına, mesai harcayanlara ve akrabalarına şükranlarını ilettikten sonra iyi dilekler ve dualarla bu bölümü bitirmiştir.

“Giriş” başlıklı bölümde (s. 17-37) hazırlayıcı “şerh” ve “belâgat” kavramlarının ortaya çıkış süreci, bu kavramların dönemsel gelişimleri, ilk örnekleri ile bizim edebiyatımıza yansımaları hakkında değerli bilgiler zikretmiştir. İslâm kültür coğrafyasında “şerh” ve “belâgat” çalışmaları aynı dönemde başladığını, 8. yüzyılda, bilhassa Anadolu Osmanlı sahasında 20. yüzyılın başlarına kadar devam ettiğini ifade etmiştir. Bu kavramların öncelikle Kur’ân-ı Kerîm ve onun i’câzı ile Hz. Muhammed’in hadislerini daha iyi, daha doğru anlayıp aktarabilme isteğiyle ortaya çıktıkları sonrasında da başlı başına birer ilmî disiplin hâline geldiğini beyan etmiştir.

“Şerh” ve “belâgat” çalışmalarının zaman/mekân farklılıkları bağlamında yaşadığı gelişim ve değişim aşamaları üzerinde durulmuş; bu türlerin iz bırakan ilkleri ile bizim edebiyatımızdaki ilkler hakkında bilgi verilmiştir. Yazar, Türkçe şerhlerden sonra ilk Türkçe belâgat eserlerinin, Tanzimat döneminde açılan modern tarzdaki okullarda müfredat gereği okutulması plânlanan belâgat derslerindeki ihtiyâcı karşılamak üzere telif edildiğini ve 19. yüzyılın son çeyreğinde kaleme alınan bu eserleri, “klâsik anlayışta belâgatın tam kadrosunu verenler” ve “klâsik anlayış yanında Batının retorik çalışmalarından da ilhâm alanlar” şeklinde iki gruba ayrılabilirliğini

aktarmıştır. Polemiğin iki kutbu klâsik belâgatın temsilcisi Ahmed Cevdet Paşa ile Batı retoriğini klâsik belâgat anlayışı ile bağdaştırmaya çalışan Recâfzâde Mahmud Ekrem olduğunu ve Cevdet Paşa okulunun en hararetli savunucusu olan Hacı İbrâhim Efendi'nin karşısında, başta Abdurrahmân Süreyyâ olmak üzere, Ekrem'in talebelerinin bulunduğunu belirtmiştir. Yazımızın esas teması olan “*Şerh-i Belâgat*” böyle bir tartışma ortamının ürünüdür.

Bu bölümün devamında hazırlayıcı, eser hakkında şekil ve muhtevâ incelemesine geçmeden önce halkası olduğu geleneğin, kendinden hemen önceki iki mühim eseri hakkında bilgi verir. Bunlardan ilki Türk edebiyatında belâgatı tam kadrosu, yani “fesâhat, me’ânî, beyân, bedî” bölümleri ile veren Ahmed Hamdî (ö. 1307/1889-1890)'nin, neşrini 20 Ramazan 1293 (10 Ekim 1876)'te yaptığı “*Belâgat-ı Lisân-ı Osmânî*”sidir. Diğeri ise Ahmed Cevdet Paşa'nın, ilk baskısı fasiküller hâlinde 1298/1881'de yapıldıktan sonra, 1299/1882'de kitap halinde yayınlanan “*Belâgat-ı Osmâniyye*”sidir. “*Şerh-i Belâgat*”ın ise aslında sâdece *Belâgat-ı Osmâniyye*'nin mukaddime bölümünün şerhi mahiyetinde olduğu bilgisini veren hazırlayıcı hemen ardından eserin nâşiri olan el- Hâcc İbrâhîm'in biyografisini vermiştir. Devamında da Dağlar, eser hakkında şekil ve muhtevâ incelemesine geçmiştir.

“İki kapak bir kitap ”düsturunca kitaplaştırılan eserin “*Şerh-i Belâgat (Metin)*” başlıklı bölümü (s. 39-135) eserin çevriyazılı metin kısmıdır. Bu bölüm “*Dîbâce*” ve “*Mukaddime*” adında iki kısımdan müteşekkildir. Hazırlayıcının da beyan ettiği gibi “*Dîbâce*” kısmında el- Hâcc İbrâhîm, telif geleneğimizin tertip hususiyetlerine uyararak eserine Allah'a hamd ve Hz. Muhammed (sav)'e salât ü selamdan sonra hem dönemin padişâhı olan hem de Mekteb-i Hukûk'a atanmasını sağlayan II. Abdülhamîd'e övgü sözleri ile devam eder. Ayrıca bu kısımda el- Hâcc İbrâhîm'in Arapça ve Türkçe hakkındaki fikirlerinin özünü ve kısmında Cevdet Paşa'nın, eserini telif ederken Arapça belâgat kitaplarından istifade ettiğini öğrenmekteyiz. Bu kısmın sonunda “*Tenbîh*” başlığı altında modern bir bilim adamı tavrıyla teknik birkaç hususiyeti, kullandığı noktalama işaretleri ve kısaltmaları vermiştir. *Dîbâce* kısmından sonra asıl bölümde *Belâgat-ı Osmâniyye*'nin “*Mukaddime*” kısmı şerh edilmiştir. Cevdet Paşa'nın, eserinde kısaca açıkladığı ve açıklamada bulunmadan sadece ismini verdiği konular Hacı İbrâhim Efendi tarafından, örnekler artırılarak genişçe izâh edilmiştir. Bu bölümde Cevdet Paşa, yukarıda da değinildiği gibi, fesâhat ve belâgat hakkında genel bilgiler verir, fesâhat kusurlarından; kelime, kelâm ve mütekellimin fasîh ve belîğ olabilme şartlarından bahseder. Bölümün sonunda “*Lâhika*” başlığı altında da kelâmın mantıkî zeminini açıklanmış ve eser son sayfada bulunan “*Tashihat*” çalışmasıyla bitirilmiştir.

Hazırlayıcı, metni günümüz alfabesine aktarırken genel olarak metnin dil özelliklerine bağlı kalmıştır. Metnin sayfa numaraları köşeli parantez içinde gösterilmiştir. Metinde yer alan tüm örnekler ve alıntılar italik; şerh edilen cümleler parantez içinde italik; belâgat terimleriyle meşruh kısmın *Belâgat-ı Osmâniyye*'deki yerine işaret eden harf ve rakamları italik-koyu olarak gösterilmiştir. Eserde örnek olarak verilen mısra ve beyitlerle Arapça ifâde ve

ibâreler paragraf başında verilip bu Arapça kısımların Türkçe çevirileri dipnotlarda gösterilmiştir.

Metin bittikten sonra eseri oluşturan makalelerin kaynakçalarının birleştirildiği "Kaynakça" bölümü yer almıştır. Kaynakça bölümünde eserin yazımında faydalanılan, "şerh" ve "belâgat" çalışmaları ile ilgili verilen kaynaklar bu alanda çalışmak isteyen araştırmacıları yönlendirme açısından önem arz etmektedir. Bu bölümden sonra çalışma, "Dizin" ile bitirilmiştir. Dizin bölümünde, çevriyazılı metinde bulunan şahıs ve eser isimleriyle belâgat terimlerinin yer aldığı "Dizin" bölümü esere dâhil edilerek eser sonlandırılmıştır.

Kitapta doğru yazıma olabildiğince gayret edilmiş özellikle özel isimlerde, Arapça-Farsça terimlerde ve kitap isimlerinde inceltme vb. işaretlere azami derecede önem verilmiştir. Bununla beraber hazırlayıcının akademisyen olmasının kitabın üslûbuna katkı sağladığı muhakkaktır. Bu sebeple kitabın metni ve dipnotlarında kayda değer bir yazım hatasına rastlanmamaktadır.

Dede yadigârı özelliği bulunan ve büyük bir emeğin ürünü olan bu kitaba, eserin matbu eski yazılı biçimi dâhil edilmemiştir. Eserin günümüz alfabesine aktarılmış kısmı ile matbu eski yazılı biçimlerinin karşılıklı sayfalar halinde verilmesi halinde hem klasik Türk edebiyâtı ile ilgilenen okuyucuların hem de Osmanlıca okumak ve öğrenmek isteyen kişilerin istifade oranını ve mukayese imkânını arttırabileceği kanaatindeyiz.

El-Hâcc İbrâhîm (Hacı İbrahim Efendi)'in neşrettiği *Şerh-i Belâgat* adlı eser; her ne kadar sadece mukaddime bölümünün şerhi olsa da dil, edebiyat ve belâgat konularında yetkin bir kişi olan müellifin verdiği kıymetli bilgi ve açıklamaları ihtivâ etmesi dolayısıyla, bu eserin neşrinin kendi sahasında büyük bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Kitabın, akademik dünyada belâgat ilmi ile iştigal edecekler başta olmak üzere bu ilimleri öğrenmeye gayret eden herkese faydalı olacağı kanaatindeyiz. İlim âlemine bu eseri kazandıran Dr. Abdülkadir Dağlar'a bu kıymetli çalışmaları dolayısıyla teşekkür ediyor, eserin sanat ve edebiyat dünyasına hayırlı olmasını temenni ediyoruz.

Kaynakça

- Aksoy, Musa. (2005), *Moderniteye Karşı Geleneğin Savaşçısı Hacı İbrahim Efendi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arslan, Ahmet Turan. (1999), “Hacı İbrahim Efendi ve Dârü't-ta'lîm Müessesesi”, *İlmî Araştırmalar*, S 7, s. 31-46.
- Bulut, Ali. (2016), “Belâgat: Meânî – Beyân – Bedî”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S 8, s. 303-307.
- Çokur, Saddam. (2020), Mir'ât-i Muhammedî Dîvân Şiirinden Na't Örnekleri, Nâfi'zâde Ahmed Es'ad (haz: Ahmet Tanyıldız, Mehmet Büküm), (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme), *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, S 12, s. 282-286.
- Dağlar, Abdülkadir. (2007), “Klasik Türk Edebiyatı Şerh Geleneği ve Hacı İbrahim Efendi'nin Şerhi Belâğâtına Dâir”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 2/2 Spring, S 2, s. 161-178.
- Kılıç, Hulûsi. (1992), “Belâgat”, *DİA*, C V, İstanbul.
- _____ . (1992), “Hacı İbrahim Efendi”, *DİA*, C XIV, İstanbul.
- Tanyıldız, Ahmet, Büküm, Mehmet. (2020), *Mir'ât-ı Muhammedî Dîvân Şiirinden Na't Örnekleri*, DBY Yayınları, İstanbul.
- Yetiş, Kazım. (1992), “Belâgat-ı Osmâniyye”, *DİA*, C V, İstanbul.